

ФОРМУВАННЯ ПЛЮРАЛІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ МОЛОДІ: СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД

Юлія Полікарпова

(Мелітополь)

Сучасні глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, сприяють активізації відносин між представниками різних культур, етносів, субкультур тощо. Нерідко це викликає проблеми, пов'язані з протистоянням, яке є наслідком світоглядних розбіжностей. Навіть у межах однієї держави з широко представленим спектром релігійних, філософських, етнічних, політико-ідеологічних орієнтацій (якою є і Україна), проблема подолання протистояння стоїть досить гостро. У результаті виникла нагальна потреба в зміні світоглядних орієнтацій людства, необхідність переходу від культури монологу до культури діалогу. Виходячи з цього, можна стверджувати, що перехід від моностилістичного світогляду до полістилістичного є вимогою часу.

У науковій думці тема світоглядного плюралізму актуалізувалася порівняно недавно. Сьогодні існує значна кількість відповідних публікацій, проте у більшості з них увага акцентується на філософському плюралізмі (Т.І. Ойзерман, А.Ф. Зотов, О.Ф. Погорелов, В. Дільтей, М. Фрізчейзен-Кеглер, Ф. Кронер, Р. Коллінгвуд, К. Скіннер, Дж. Рендал, У. Джеймс, Ф. Шіллер, М. Лазеровіц, Дж.Г. Ньюман, Н. Решера та ін.) [4, с. 4]. Крім того, існує певний брак досліджень, присвячених вивченню шляхів формування плюралістичного світогляду, зокрема засобами іноземних мов.

Відомо, що світогляд людини є тією своєрідною духовною призмою, через яку вона пропускає, переломлює свої інтелектуально-духовні запити, осмислює і переживає все існуюче і у такий спосіб реалізує власну людську сутність. На цій основі і формується лінія людської життєдіяльності, поведінки, способи і принципи пізнання світу, переконання та ідеали. Виходячи з цього, світогляд особистості стає виміром її духовної та інтелектуальної зрілості,

внутрішнього багатства, освіченості, а також соціальної активності, гуманізму, доброти, моральної чистоти [4, с.8].

Особливість світоглядного плюралізму полягає в тому, що він визнає співіснування й конкуренцію ідей, концепцій, теорій і систем, що дають різні відповіді на ті або інші світоглядні питання. Передовсім, він передбачає діалог національного й загальнолюдського, з певною перевагою на користь останнього; об'єднання людського досвіду та знань заради розв'язання нагальних викликів цивілізації; звернення до різноманіття культур і субкультур та їх визнання.

Формування плюралістичного світогляду відкриває перспективу підтримки й зміцнення єдності суспільства, члени якого дотримуються різних світоглядів; забезпечення консенсусу щодо основних норм і цінностей, необхідних для його функціонування й розвитку; утвердження толерантності у відносинах між прибічниками різних світоглядів, розвитку діалогу між ними; запобігання гострих конфліктів на світоглядній основі.

Людина із сформованим полістилістичним світоглядом – це особистість, здатна до підтримання міжкультурного діалогу для вирішення широкого кола проблем. Факт наявності у людини плюралістичного світогляду є виявом вищої форми її самосвідомості. Така людина здатна не лише орієнтуватись у природній та соціальній діяльності, але й свідомо регулювати та контролювати свою діяльність.

Динамічні процеси, що відбуваються у сучасному світі, де співіснують різні, часом діаметрально протилежні погляди, ідеї, вірування тощо, кардинальні зміни в системі цінностей, стрімкий розвиток інформаційних технологій – ці та інші фактори ставлять кожну людину в умови, коли досить складно орієнтуватися у життєвих ситуаціях та робити правильний вибір. Особливо нелегко молодим людям, у яких система цінностей ще не сформувалася. У такій ситуації виникає загроза втрати орієнтирів, відчуття загубленості у світі, у надзвичайно великих масивах інформації, у життєвих пріоритетах. Для успішної самореалізації необхідна освічена, всебічно

розвинена, мисляча особистість, здатна орієнтуватися в складних умовах сучасного життя, робити правильні висновки й вибір у полікультурному світі. За таких умов значно зростає роль освіти. Саме на неї покладається завдання формування полістилістичного світогляду особистості.

Важливу роль у формуванні полістилістичної свідомості повинні відігравати гуманітарні науки, у тому числі іноземні мови. Останні мають значний потенціал, адже саме у процесі вивчення іноземної мови відбувається входження індивіда до іншої культури. Цей процес дослідники розглядають як акультурацію – процес взаємопроникнення і взаємовпливу культур, коли в ході прямого контакту відбувається засвоєння технології, зразків поведінки, цінностей іншої культури, які, у свою чергу, змінюються й адаптуються до нових вимог [2].

Метою статті є аналіз можливостей семіотичного методу у формуванні плюралістичного світогляду студентів у процесі навчання іноземних мов.

Сьогодні вивчення іноземної мови є не просто ознайомленням з граматикую і семантикую мови, вивченням її фразеологічних і виразних засобів, стилів мовлення, засвоєнням словникового багатства тощо, а й вивченням культури у семіотичному розумінні.

За такого підходу студенти мають усвідомити, що в основі будь-якої культури лежить система цінностей, що утворює ядро культури. Пов'язані з нею традиції, норми поведінки, правила, стандарти, соціокультурні коди, знаки, тощо утворюють єдине поле культури. Знаходячись у такому культурному полі, люди засвоюють його основні закономірності, частіше за все підсвідомо. Тому в процесі виховання полістилістичної свідомості, зокрема на заняттях з іноземних мов, важливо, щоб студенти зрозуміли, що поведінка всіх людей є певною мірою культурозумовленою.

Іншими словами, мова і поведінка будь-якої людини зумовлюється певним набором соціокультурних кодів, які визначають загальний контекст та код у моделі комунікативного акту. Поняття „соціокультурні коди” було введене в науковий обіг семіотиками [3]. За ствердженнями Ю.Лотмана,

складовими будь-якої культури є культурні коди - так звана „семіотична пам'ять культури” [3, с. 157-158]. Вони є різними у різних країнах, набір таких кодів індивідуальний у кожної людини і залежить від впливу культурної традиції, а також „від неминучої індивідуальності, з якою ця традиція розкривається тому чи іншому членові колектива” [3, с. 157]. Спільність наборів таких кодів у співрозмовників спрощує процес спілкування. Саме соціокультурна приналежність значно впливає на те, як люди розмовляють і поведуться.

Інакше кажучи, поведінка представників різних культур в певних ситуаціях має конвенційний характер. У процесі навчання іноземних мов студентам слід наводити і пояснювати приклади такої конвенційної поведінки. Корисними для досягнення цієї мети можуть виявитися тренінги міжетнічного комунікативного спілкування, розв'язання кейсових завдань, проведення дискусій тощо.

Мова і культура знаходяться у тісному взаємозв'язку. Вивчаючи іноземну мову, студенти отримують доступ до мовної картини світу, властивої носіям саме цієї мови. Таким чином, через мову вони долучаються до іншої культури. Оскільки мова – це не тільки засіб підтримання комунікації, а й засіб пізнання світу, важливо навчати студентів розуміти спосіб мислення носіїв іншої мови, специфічність їхньої культури.

При певному входженні до іншої культури, студенти мають можливість ознайомитися з її системою цінностей, традиціями, етичними нормами та правилами тощо. Тому під час занять з іноземної мови варто навчати їх глибоко проникати до мовної картини світу, аналізувати її.

Використання автентичних матеріалів допоможе студентам краще зрозуміти систему культурних цінностей. Для цього на заняттях з іноземної мови слід використовувати фото і відео, малюнки; культурні реалії (марки, монети тощо); комунікативні жести; країнознавчі коментарі; тексти різного виду. Крім того, доцільним є використання таких видів діяльності, як рольова гра, проектна робота, постановка вистав, на основі оригінальних творів з

культури, що вивчається, пісень, віршів, а також використання творчих пошукових соціокультурних завдань тощо. Для створення відповідного культурного мікро-середовища корисним є створення клубів; приготування їжі за національними рецептами; розгадування загадок, кросвордів та ребусів тощо.

Важливо відзначити, що під час вивчення іноземної мови у студентів розвивається соціокультурна компетенція, що полягає в розумінні основних закономірностей розвитку та специфіки інших культур, а також здатність людини усвідомлювати свою власну культурну приналежність, її основні складові, розпізнавати шляхи і встановлювати способи, якими приналежність до тієї чи іншої культури впливає на поведінку людей.

У процесі входження до іншої культури відбувається зіставлення семіотичних знаків, що утворюють бінарну опозицію „свій” – „чужий”, і саме це дозволяє студентам краще зрозуміти специфіку власної культури, усвідомити свою приналежність до неї, збагнути власну культурну ідентичність, т.т. ототожнити себе з культурною традицією. При цьому вкрай важливим є те, щоб результатом зіставлення „свого” і „чужого” ставало зміцнення власної культурної ідентичності.

У викладанні іноземних мов варто наголошувати на позитивних сторонах не тільки „чужого”, а й „свого”, оскільки у разі невиправданого підвищення категорії „чужого” „своє” може набути негативних рис і призвести до зміни або руйнації власної культурної ідентичності людини.

Протилежною загрозою, що може виникнути при зіставленні „свого” і „чужого”, може стати нехтування й заперечення „чужого”, засудження його. Для цього передовсім викладачам вищої школи необхідно здолати певну монокультурну замкненість, розвивати власну поліетнічну компетентність, уникаючи надання народнопедагогічним поглядам статусу універсальних, загальнолюдських категорій, що могло б означати дискримінацію інших поглядів. Одне із завдань викладача полягає у цілеспрямованому пробудженні позанаціональних гуманістичних цінностей у студентів, що ґрунтується на безумовному прийнятті унікальності кожної людини, незалежно від етнічної

належності, як вищої цінності.

Існує потреба в розвитку у студентів уміння визначати, як їхня власна соціокультурна приналежність впливає на їхню поведінку, і навчання їх коригувати свою поведінку відповідно до ситуації.

Студентам варто пояснювати діалогічний характер взаємовідносин між різними культурами, стилями тощо, який прийшов на заміну монологічному (здебільшого завдяки здобуткам семіотичного підходу до вивчення культур). Важливо розуміти, що саме діалогічність (або полілогічність) таких відносин сприяє взаємному збагаченню різних культур.

Сучасні цивілізаційні виклики й катастрофи, що набувають глобального масштабу, вимагають від представників різних культурних та соціальних груп об'єднати зусилля для пошуку шляхів розв'язання нагальних проблем і збереження життя на землі. Історія доводить, що досвіду однієї нації в цьому плані виявляється недостатньо. Тому, тільки за умов співпраці, взаємної допомоги та прагнення знайти порозуміння, можливий подальший розвиток людства. Для цього на заняттях з іноземної мови у вищих навчальних закладах необхідно формувати толерантність, як одну з головних умов виховання плюралістичного світогляду. Одним із шляхів реалізації цього завдання є надання студентам можливостей спілкування з представниками культури, мова якої вивчається як у навчальній, так і в позанавчальній діяльності.

Надзвичайно продуктивними виявляються такі заходи, як організація закордонних практик, стажувань студентів, їх участі у програмах культурних студентських обмінів тощо. Вони дають можливість студентам побачити на власні очі специфічність іншої культури, проаналізувати її, знаходячись в автентичному середовищі. Однак, важливо пам'ятати, що до того, як взяти участь у таких заходах, студенти повинні бути підготовлені, що обов'язково передбачає сформовану полістилістичну свідомість.

Студенти мають навчитися сприймати інші культури, їхні системи цінностей, традиції дескриптивно, як певну даність, що існує, а не прескриптивно, з винесенням певних оцінок. Глибоке проникнення до іншої

культури розкриває можливість взаємодії, незважаючи на існуючі розбіжності, використання їх як стимулів для власного розвитку, самовдосконалення.

До якостей, які необхідно розвивати у процесі навчання іноземних мов для формування полістилістичного світогляду, відносимо: відкритість (свобода від упереджень та стереотипів по відношенню до представників інших культур), толерантність, готовність сприяти налагодженню міжкультурних зв'язків, поважне відношення до духовних цінностей інших культур, здатність слухати і чути іншого, здатність бачити спільність і особливості, зумовлені національними факторами, прагнення розуміти і приймати відмінності культур, готовність до практичного використання іноземних мов як засобу спілкування з носіями мови, здатність представляти власну країну при міжкультурних інтеракціях.

Сформована полістилістична свідомість дасть змогу студентам виявляти взаємовпливи різних культур, здійснювати їх аналіз та прогнозувати можливі наслідки. Для цього необхідно демонструвати приклади й аналізувати сучасні тенденції, що відбуваються як в окремих культурах, так і у світі в цілому. Одним із дієвих засобів для цього є семіотичний підхід до культури, який дозволяє продемонструвати процес трансформації соціокультурних знаків в одній культурі під впливом іншої культури.

На наш погляд, вартими розгляду і обговорення зі студентами магістратури є основні трансформації у межах соціокультурних знаків, що відбулися у суспільстві в результаті зміни форми власності (колективної на приватну) після розпаду Радянського Союзу. Важливо наголосити, що такі зміни вплинули не тільки на економіку України, а позначилися на соціокультурній сфері життя всього суспільства, по-новому кодуючи існуючу реальність і навіть втручаючись у глибинні структури свідомості.

Так, однією з основних змін у семіотичному просторі культури в Україні є зрушення в межах бінарної опозиції знаків „МИ” - „Я”. За радянських часів основним знаком епохи було „МИ”, що мало значення спільних зусиль у виконанні важливих справ і відображало колективістську орієнтованість членів

суспільства. Із проголошенням незалежності України й переходом до ринкової економіки з приватною формою власності в межах неформальних правил відбулося імпортування західного індивідуалізму до нашої країни.

Отже, сьогодні панівним (особливо серед молодого покоління українців, які є відкритішими для змін) стало „Я”, що несе конотативні значення протиставлення себе іншим, наголошення своєї самодостатності й виключності, а також права на ведення того способу життя, який відповідає особистим уподобанням. Добре відомий з радянських часів вислів „Я – остання літера в алфавіті” сьогодні практично не вживається, адже він втратив своє конотативне значення осуду вищості індивідуальних інтересів над суспільними.

На зміну проголошеному за радянських часів альтруїзму прийшов егоїзм. Сьогодні „віддавання останньої сорочки” вважається ознакою несприятливого характеру, що ставиться на один щабель із неспішністю. Натомість схвалюється прагнення індивідів до самозбагачення й задоволення передовсім власних бажань. Яскравим прикладом цього стала поява магазинів модного й стильного одягу під вивіскою „EGOIST”. Це свідчить про зміну полярності знака „егоїзм” з негативної на позитивну й набуття цим знаком конотативних значень успішності, високого фінансового стану людини, яка може собі дозволити все, що їй заманеться.

Однак основна проблема полягає, на наш погляд, у тому, що „Я” раніше контролювалося й обмежувалося діяльністю „МИ”. Зараз „МИ” майже повністю втратило свій вплив, тому діяльність „Я” не має обмежень і часто доходить до абсурду. Приклади численні: діяльність бізнесменів, які нехтують усіма моральними принципами заради досягнення значних прибутків, діяльність депутатів з прагненням отримати найбільшу можливу суму грошей тощо.

Зрушення в дихотомії знаків „МИ” – „Я” призвело до трансформації знаків „КОЛЕКТИВНЕ” – „ІНДИВІДУАЛЬНЕ”. Конотативні значення „КОЛЕКТИВНОГО” змінилися від „позначення спільної справи, націленої на досягнення високиморальних цінностей, що схвалюються всіма членами

спільноти” на „позначення того, що пригнічує особистість, позбавляє індивіда можливості розкриття своїх здібностей, таланту, веде до уніфікації всіх членів спільноти”. У свою чергу, змінилися й конотативні значення „ІНДИВІДУАЛЬНОГО”: від „такого, що не має великої мети; низького” до зведення його у ранг основної людської цінності.

Отже, зрушення в опозиції знаків „МИ” - „Я”, „НАШЕ” - „МОЄ”, „КОЛЕКТИВНЕ” – „ІНДИВІДУАЛЬНЕ” проявилися в зміні їх конотативних значень. Проте не можна не відзначити, що все ж таки знаки „Я”, „МОЄ” не набули абсолютизованого значення на зразок американського „I” (що навіть пишеться завжди з великої літери). Століття тяжкого життя й досвід виживання тільки завдяки колективній, гуртовій діяльності (наприклад, під час Великої Вітчизняної війни, голодомору, повоєнних років; участь у грандіозних проектах - будівництво БАМу тощо) глибоко вкорінився у підсвідомості українців. Тому в ряді сфер людського життя такі процеси зміни акцентів у дихотомії знаків „МИ” – „Я” мають досить повільний характер. Так, наприклад, реформування інституту освіти в Україні та спроби її наближення до європейської слід здійснювати поступово, з урахуванням необхідності її адаптування до національного характеру, де вплив знака „МИ” все ще відчувається під час занять у вигляді „списування” як „взаємної допомоги”, що викликає нерозуміння з боку представників європейської та американської культур.

З усього сказаного вище можна зробити ряд висновків. По-перше, хоча світоглядний плюралізм сьогодні проголошено і конституційно визнано, в українському суспільстві він ще не набув загального поширення, сприйняття та усвідомлення. Враховуючи це, серйозні надії покладаються на освітню систему. По-друге, іноземна мова як навчальна дисципліна має значний потенціал для формування полістилістичного світогляду. По-третє, оскільки мова і культура поєднані нерозривним зв'язком (у мові відображається культура, специфічне бачення світу її представниками, а культура реалізується через мову) семіотичний підхід до культури має значний потенціал у цьому контексті і є найбільш продуктивним у процесі формування плюралістичного світогляду

молоді.

Отже, сьогодні, на початку ХХІ століття, навчання іноземної мови має розглядатися передовсім як вивчення феномену культури народу, який є носієм цієї мови. При цьому важливо, щоб процес засвоєння іноземної мови і подальше її використання справедливо програмувався як міжкультурна комунікація, як діалог культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гельберг С.Я. Текст – отражение межкультурных контактов / С.Я. Гельберг // Текст: восприятие информация, интерпретация / Актуальные проблемы перевода. Чтение как феномен культуры. Текст в системе обучения : проблемы восприятия и методики. Имеджелогия и PR : Сборник докладов I Международной научной конференции Российского нового университета. – М. : Росноу, 2002. – С. 118 – 123.
2. Ионин Л.Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие / Л.Г. Ионин. – М. : Логос, 2000. – 431 с.
3. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – С.-Птб. : Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
4. Сепетий Д.П. Плюралізм як напрям розвитку світоглядної свідомості суспільства / Д.П. Сепетий: Дис... канд. наук: 09.00.03 – 2008. – 198 с.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто можливості семіотичного підходу до вивчення культури у формуванні плюралістичного світогляду студентської молоді України. Автор доводить необхідність формування плюралістичного світогляду і демонструє шляхи його реалізації у процесі викладання іноземних мов студентам магістратури.

Ключові слова: плюралістичний світогляд, семіотичний підхід, іноземні мови, культура, соціокультурні знаки.

SUMMARY

Potential of the semiotic approach to culture in the pluralistic worldview formation of the Ukrainian youth is considered in the article. The author proves the necessity of the pluralistic worldview formation and demonstrates some ways of its realization in the process of teaching foreign languages to the master students.

Key words: pluralistic worldview, semiotic approach, foreign languages, culture, socio-cultural signs.